

Xi thetu'en rajna Ndaninga

Sechjian thi uku'en, tsu'en jían thi nchaon tsii.

Xron chrunga thi jían nche'e chujni.

Xi Esteban Baca Calderón

Di xratse:

**Tsunchjiani jían chujni: “Kainxi thi jían nche'e chujni”.
Xron jninxi. Ndaninga, kunitjao yuo, nano yuo no ko kan.**

**Secretaría
de Educación**
Gobierno de Puebla

Nchia tsje'e

thi tangixini xron

Thi thetu'an ngee rajna Ndaninga.

Directorio

Xi Miguel Barbosa Huerta

Xi thetu'en nguixin nunthe Ndaninga.

Xi Melitón Lozano Pérez

Xi thetu'en kain thi tangini xron ngee ndaninga.

Nchri America Rosas Tapia

Nchri thengijna tsje'e ngee thi tangini xan ye'ye xron.

Nchri Alejandra Domínguez Narváez

Nchri thengijna tsje'e ngee thi tangi chjan xron ngui ndaninga.

Nchri Deisy Nohemi Andérica Ochoa.

Nchri thetuan nguixin thi kexrein xraago xron.

Xi José Guadalupe Sánchez Aviña

Xi tsje'e kexrein chjeya ko thundue'e thi tangini xron.

Nchri María del Coral Morales Espinosa.

Nchri Xraxaon ku nchendue'e kexrein tsangini nchekue'en chjan xron.

Nchri Sarai Santiago Rodríguez.

Nchri thetu'an ku tsje'e kainxi thi tanguixin xron ni rajna chjaga'an.

Ni chjee tha ngigua: Fortunata Varillas López

Eustacia Varillas López

Patricia Damián Jara

Raquel Victoria Trujillo

Gaudelia Mora Flores

José Francisco Juárez Damián.

Ni tsje'e ixin tha ngigua ngee rajna Ndachjian:

Thi chrunga xron ji'i.

Thi jían ixin kain chujni, thi bikininxin kainxi ni nche'e xra, dikininxi nanañona ko tsjena, yaa jinichja ngee Xron Thetu'an ngee ni Xasenthjua, thi jian xraxaon ko juinao ni rajna anto renthe bachre, ku anchee ku renthe ixin jitaxin guee Xron Thethu'an kunchjian nano na no ko naa ton the yaato. Mexinxi kain ni xí ko ni nchríi binthechun areme juinchechjiana xron chrunga thi sithikaon ko tachrjuin sinche'e kain chujni rajna Xasenthjua ku ni thetuan ngata'a nunthe, ndakua ruchjea jie ngee nana chujni ko kai thi tsjetsje na, mexinxi chujni binthechun ku jían xraxaon reme banchiana: jian sinthe kain chujni.

Mexinxi jai sinthatsa'an ñauntha, tsangina xron jinichja kexrein junche'e xra Xi Esteban Baca Calderón, xi be'e kai are juinchechjiana xron 1917.

Nuna ke are tsi'in ko tsinxin kain thi binche'exa ixin nichjaxixa thi jian sintheni, sinthaxraxaon ku icha jían sinche'e.

Ndanninga, kunitjao yuo, nano yuo no ko kan.

Xi Melitón Lozano Pérez

Xi thetu'en kain thi tangini xron ngee Ndanninga.

Xi Esteban Baca Calderón:

Xi banchekue'én chjan xron, juinao juinche'e iná xra.

Xi Esteban Calderón Ojeda guanxixa ngai rajna Santa Maria nunthe nchaon Tepic, Nayarit, nchaon inkjaon kunitjao naonxin nanno na nno jni thun ku ni kanthe inkjaon. Xi ji'i antho nua banguixa, ni nthuexa antho kuingui'jna xa are kuangi xa xron ngai rajna Ixtla del Rio, Nayarit. Xi ji'i antho chrjoin banche'exa, xreexa ku baitikaoxan mexinxin ngai nchia kuangixixa xron, nthia kuixinxixa juinche'e xa xra. Kuthimejan sakjuixa rajna Tepic thi kuangixa kexrei sinchekuenxa chjan xron. Kai ngai nchia ji'i kjan juinche'e xa xra ku timejan nthia'u nda kjan xa thi thetuan, ku jaña kai juiche'exa xra ngai thi basingi'xina kexrei tsangina chjan xron xra xraxaon kainxi ni rajna.

Ngai nanno ku ncha'on ji'i a'tho tangi binthe chujni ixi xi nchixin Porfirio Díaz, bainaua'xa chujni nua ku ni nche'xra. Janche mexinxin kainxi xa xi ku xan nchri kuexi'ixa baguñaoxan ku banchexruxianxa thi banche'e xi nchixin Porfirio ku nga'kjan xan ji'i be'e je'e Xi Esteban Baca Calderón. Mexinxin nda bachrxexixa ngai xra thi bakethuaxa thi tanguixi chjan xron ixi juinchexruxi'axa kain thi banche'e ku bakethuan xi nchixin Porfirio, anchee kjin xa ja'in are ba'chrjexi xa xra; "Ja'a ri'i ngai na nunthe thi chrjuin dithikao ku nche'ni, mexinxin xi nchekue'én chjan xron chrua tsusathe'kuaxa xra kuxingu'chjan, Xi ji'i thinxi xa, dithikaon ku nda'kua nche'exa xra, ku si bitjanñe'xa, kai nda'kua runichjayeni xa. Xroin na xron thi jinda'chro ixin tsusathékuaxa ku sinchekusuena xa".

Ixi xrein xraxaon thinthu'e xra nchekue'eni chjan ku jaña tsengijna ku runichjaxi chujni nche'e xra. Tsexinxi naa nthi'a satsuanxi xrein techun chujni nche'e xra nge naa xi najni ku chujni nchenche'e xra nunthe'e.

Are kuingaria kuexi, nge rajna xasenthjua bikun kixrein binchenche'ena xra ku bantsje'ena nunthe'e chujni yaki ku ni yoris, chunxi xrein bancheni'ina chujni ku bagikaunaná banchenche'ena xra xra kuxigo, ku baxenge'anana nge Yucatán, Quintana Roo ku Valle Nacional.

Xraxaon binche'e xrá nge xi chaxra, ngaxixi'in jna thi bagantsjena chia ku xru renthe. Binche'e xrá inchi nge Minera de los Reyes chiaun nge rajan Mazatlán, kuthean biji nge ina jna bagantsjenaxru ku chia renthe ixi antu suji banchenche'ena xrá chujni: nge Cananea, Sonora.

Xi nchekue'en chjan kai nche'e xrá nge naa xi najni ku jichun xrein thi see nche'eni xrá ku jichun thi nuani ixi tsje'a xenge'ena.

Xinirua nichjaxi kai ninchexra

Esteban Baca Calderon, bancheki'in ni nchexra ke chunda'ana ixi unda ruxrauna ixi runichjana ku sanchiana thi jia pa je'ena.

Ke chunda'a ixi unda se'e inchi chujni ke icha jia sinthe ke ichana. Jaña kabixu xraxaun ku ndachru, ixi unda ju'u ni chaxra icha jia te na ngai naa xra, (Dachana icha renthe ku je'a nguixi ncha'o dathuna sua ku jiiintha. Je'a anto tuchrjejana jia kuthieja dachjrexina xra). Ku ni chujni xasenthjua, je'a jaña, je'ena chunda ke icha see banche'ena xra ixi jaña icha tsje baga'chana, ixin ruire'ena pa kai nindu'ena. Kai ji'i binche'e ke xraxauna ke jaa ndua chunda'a ixi unda ru kixi'ina kai thi banchekauna xi najni chaxra, mexinxi kjuaua, Ku kjuina ngai xa, ku banchiana ke saju xa naa xra ndakua, ke icha renthe rugachana, xraa ngai rajnexa. Pa kain ji'i xi Esteban Baca Calderón, bitaunthia pa nichjaxi kai chujni banche'e xra ngai Cananea, na rajna ti bákjina bakundeina xru.

Ku jaña nda kutjse ni nchexra ku bachjrena nangaa nthia, ncha'u naa de kunithjau inkjao ngaa nannu 1906, kunixi manta nii na'o, tinga te tuyauna súji, banchiana jna'u chaun ixi jni ti xrachu'a ixi ncha'o!. are kain xi najni bikuxa yaa, buñaunkuaxa ku binchexruxi'anxa ke'e binche'ena, mexinxi kjuauxa xi baquetu'an areme rajna Sonora. Ku binthe ru'anxa xi teyaama nthatjhu ku bikjayaxa. Jaña anthu tsje chujni be'en, ku xi Esteban Baca Calderón ku icha chujniixa, tsénaxa ku kuiaxi'inaxa ncha'u naunxi are kuexi'i kai chijni ji'i, ku ndachru ti ni kuiaxi'ixa ixi ya ta rugixi'ixa thena'o nannu, ngai rajna San Juan de Ulua.

Bathu ncha'u kutimeja xi nchixi Francisco I. Madero kuanchjrandaxa bachjre xi Esteban Baca Calderón kuntuixi kain chujnixa, ngaa nannu 1911. Ku ndachru xi Madero ngai xi Esteban, ke ruthjañe'axa ti juinauxa runche'exa, runichjaxi xa chujnixa. Mexinxi xi Esteban sakjan xa rajna Cananea, ngai nchia bakangixi xan xii xroon bi'in Buenavista. Ku xraxauxa kain ti kjuau xa xi Victoriano Huerta ku kue'an, ti binchecauna xi Madero ku xi Pino Suárez, binche'e ke bixinthe xa ina, nichjaxi xa chujnixa ku rajnexa, ixi ndachru xa ke yaa bikinixi xa.

Ni nchechjian thi sichunxin rajna nanu na jinu naa thun nthe yato: thi bikinixin sakji chujni ku jian sintheni ngai xra.

Are juexin thi tangi kuethuxina ku diurutsjengena na ni bachaxi xron, nge rajna xasentjua ku jaña baye chuna ku xra'thena ixin sinche'ena xran ku tsengijna chuna sinchechjiana xron ji ruchruna kain thi jian sinche'eni.

Be'e na xi jían xraxaun bi'in Baca Calderon je'e xa bigee xa ngai Congreso ku batsuana xa ixin xraxauxa jian ku bakengijnaxa ni núa, bakjaguxa ku banche'exa thi jian ku jaña ndachru ni kanxi ixi je'exa kuajin xa nchixin ku tsetu'exa kain ni chujnixa.

Je'exa kai are bechuxa banche'exa xra ngakjen ni nua ku jian bikuxa kexrein tangi dua xran ku kai thi rugunde'e ni nhexra, mexinxin banchiixa betaxin nge artículo Na thun kan ni, nge xruun nichjixin rajna xasenthjua.

Xi ji'i anthu jian baxraxauxa xi di'in Baca Calderon, thu jian chujni kjuixa nge kain ni banche'e xra thu nau kjui xa, bandachruxa ixin kain chujni xrajama'un rentena, ku kain ni nche'e xran kai rugunde'ena jian sinthechuna, ku jaña nichjaxa ngai thi xrathe kain ni ndachro kexrein tsu'en:

“Anto cha'nana ku chrjui tununana ixin jaa betaxin ngee xron kain thi nichjaxi ni nche'e xra, ku utuin kai chjruin tsununana ixin tsunchjie'en kain thi rugunga ngee kexrein chjea nki ku duan xran ngataunki, kain ni nche'e xra tsurenthena. Nda kunxanthena kain thi je'o xi najni tetaunthia ndachro kexrein tsu'en, anchee ukunchjie'en ixin icha jían sintheni ngaxi'in ndu'eni ko icha xru'in thi tangi setani”.

Are ujuexin kjixa kain thi ku'enxa ku tangi bathuxa are banche'exa xra ngee rajna Cananea, kain thi betaxa are xruin be'ka ko beaxi'in, kuthimeja nda juejexa nchaon kan inkjaun kunithjao ninxi ngaa nano 1957.

a) ¿kekaa thi nchao jii binchexraxaon xi Esteban Baca Calderón ixin ndakuinthu'exa thi tjugoxa xron ko sabinche'exa ina xra? ¿A nchao jaña runche'e suixin?

b) ¿A xraxaon ke jai kai tsje thi je'a ye'i ngee kain chujni jitu'e? ¿kekaa thi dikon?

¿A nchao sinche king'i thi xraxauni ngee ni tedetan yaa, xraa juinche'e xi Esteban?

c) ¿a chrujan nthia xraxaon ke xi nthaku'an xron nhao tsexi'ixa tsjugoxa kexrein nchao ndasixingixin?

¿ke'e xraxaon ke nchao sinche'eni ixin ndasituxin kexrein thue'en nge thi thangixini xroon?

Ni thetu'en rajna Ndaninga

Sechjian thi uku'en, tsu'en jían thi nchaon tsii.

Thi ruchro tangini xron:

“Tsangini tsunchjiani jian chujni ku jaña icha jian
sinthechuni”.

Xi Melitón Lozano Pérez

Xi thetu'en kain thi tangini xron ngee Ndaninga.

Secretaría
de Educación
Gobierno de Puebla

Nchia tsje'e

thi tangixini xron

Thi thetu'an ngee rajna Ndaninga.

Di xratse:

Tsunchjiani jían chujni: "Kainxi thi jían nche'e chujni".

Xron jninxi. Ndaninga, kunitjao yuo, nano yuo no ko kan.